

7. Соловей О. Українські бібліотеки та читальні на Кременеччині у міжвоєнний період (1918–1939 рр.) / О. Соловей. // Книжний гостинець: альманах книжників і книголюбів Волинського Тернопілля. – Випуск перший. – Кременець: Центральна бібліотека імені Юліуша Словацького, 2017. – С. 56–73.
8. Волинь у дослідженнях вчених і краєзнавців. Матеріали всеукраїнської наукової конференції (21 вересня 2017 р.). – Кременець: ФОП Грам'як П. В. – 230 с.
9. Нескорена Кременеччина у першій половині ХХ століття (сторінки пам'яті): НакOVO-документальне видання / За ред. В. Мазурка та ін. . – Кременець – Тернопіль: ВАТ «Папірус», 2009. – 408 с., Нескорена Кременеччина (Бережецький підрайон) / За ред. Л. Следзінської. – Кременець: Просвіта, 2016. – 200с.
10. Черняхівський Г. Кременеччина від давнини до сучасності / Г. Черняхівський. – Кременець: Папірус, 1999. – 320 с., 11. Лавриченко Я. Велика Волинь між двома війнами / Я. Лавриченко // Літопис Волині. – 1988. – Ч. 15–16. С. 8–33.
12. Лазарович М. Культурно-просвітницька діяльність Українських Січових Стрільців у роки Першої світової війни / М. Лазарович. – Тернопіль: Пайп, 2003. – 134 с.
13. Савчук Б. Волинська «Просвіта» / Б. Савчук. – Рівне: Видавнича фірма «Ліста», 1996. – 154.
14. Кременецький краєзнавчий музей. – 30465 – архів – 257.
15. Черняхівський Г. Улас Самчук: сторінки біографії / Г. Черняхівський. – Тернопіль: Збруч, 2005. – 246 с.
16. Самчук У. На білому коні / У. Самчук. – Вінніпег: Видання Товариства «Волинь», 1972. – 250 с.
17. ЦДІАЛ України, ф. 348, оп. 1, спр. 3167.
18. Роман Бжеський. Прелюдія поступу: (вістниківський доробок 1924–1934 років) / [упоряд.: В. Бойко, Т. Демченко]. – К.: Темпора, 2016. – 472 с.
19. ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 393.
20. Скакальська І. Громадсько-політична діяльність Семена Жука / І. Скакальська. – Кременець: ВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2006. – 160 с.
21. Данилюк М. Повстанський записник / М. Данилюк. – К.: Вид-во ім. О. Ольжича, 1993. – 192 с.
22. Держархів Тернопільської обл., ф. 190, оп. 1, спр. 4.
23. Холмський А. Крем'янець – Волинські Атени / А. Холмський // Літопис Волині. – 1961. – Ч. 5. – С. 63–71.
24. Держархів Тернопільської обл., ф. 2, оп. 2, спр. 462.
25. Красевич Ю. Від ОУН, УПА до Святого Престолу / Ю. Красевич. – Тернопіль: Львівська державна книжкова фабрика «Атлас», 2001. – 299 с.
26. Гордасевич Г. Л. З сімейного альбому / Г. Л. Гордасевич. – Дубно: «Наш край», 1993. – 30 с.

УДК 94 (477)

Ірина Ткачук**Робота бібліотек-читалень Кременецької «Просвіти» у міжвоєнний період ХХ ст.**

У статті проаналізовано роботу бібліотек-читалень «Просвіти». Показано роль Кременецької книгарні Товариства котра була найбільшою на Волині, входила до Союзу Українських накладень і книгарень та забезпечувала повіт відповідною літературою. Доказано, що друкована продукція Товариства „Просвіта” відіграла важливу роль в ознайомленні українського читача із своїми здобутками вітчизняної й світової літератури, культури, історії, науки у формуванні освічених і національно-свідомих громадян, які становили ядро нації.

Ключові слова: видавництво, праця, товариство, читальні, книги, «Просвіта».

Tkachuk I.P. The work of the reading rooms of Kremenets' "Prosvita" in the interwar period of the twentieth century.

The article analyzes the work of reading rooms of "Prosvita". The role of the Kremenets Bookshop of the Society, the largest on Volyn' land, was included in the Union of Ukrainian Overlays and Bookstores and provided the region with relevant literature.

It has been proven that the Prosvita Society' printed material played an important role in familiarizing the Ukrainian reader with their achievements in domestic and world literature, culture, history, science in the formation of educated and national conscious citizens, which formed the core of the nation.

Keywords: publishing, labor, society, reading books, books, "Prosvita".

Важливим напрямом діяльності Кременецької „Просвіти” було поширення української книги та періодики. Кременецьке товариство „Просвіта” намагалось організувати філії, читальні, книгозбірні та улагодження контактів з різними установами й товариствами Волині та Східної Галичини в цих питаннях.

Метою дослідження є розкриття роботи просвітян з поширення книг серед населення. Дієвим інструментом у поширенні просвіти діячі товариства вбачали у виданні книжки для широких народних мас, а це сприятиме освіченості різних верств українського населення.

Історія «Просвіти» знайшла відображення в літературі, але робота бібліотек-читалень Кременеччини залишилась поза межами наукових досліджень. Значне місце в організаційній структурі „Просвіти” належало читальням. У повіті було понад 200 сіл, і майже в усіх організувалися читальні [10, с. 53]. Відповідно, першочерговим завданням просвітян було відновлення діяльності філій та читалень, також організація гуртків самоосвіти з метою ліквідації неписьменності, особливо серед молоді. Необхідно було створити бібліотеки на базі кожної читальні й поновити діяльність „мандрівних” бібліотек.

Кожна читальня мала піклуватися створенням своєї власної бібліотеки яка: перепроводжує збірки, проводить коляди, дає вистави і таке інше, братиме на сплату книжки у головного Товариства у Львові на умовах, про які завжди може довідатись в канцелярії „Просвіти” [4, арк. 33].

Відзначимо, що була спеціальна інструкція для читалень і філій Кременецького товариства „Просвіта”, яка регулювала їх роботу [1, арк. 104]. Згідно з „Проектом до читалень” Головний відділ створював три основних види бібліотек у залежності від кількості книг та їх вартості: найменшою була бібліотека вартістю 30 доларів, середньою бібліотекою виступала бібліотека вартістю 46 доларів і найбільшою була бібліотека вартістю 62 долари [8, с. 104]. Наведемо приклад найдешевших бібліотек, зокрема, у Почаєві, це 10 бібліотек, кожна коштує 10 золотих, має 19-25 книжок, або 14 бібліотек, де кожна вартує 15 зол., має 29-33 книжки, а значно дорожча по 20 зол. та 10 бібліотек містить 39-47 книжок [4, арк. 56]. Ціна бібліотек відрізнялася не тільки за вартістю, але й за змістом.

Інструкція Кременецького повітового управління товариства „Просвіта” під час відкриття читальні у Почаєві зазначала, що праця просвітян повинна йти в двох напрямках – це укріплення й розбудова існуючих просвітніх осередків по селах повіту та створення нових.

Бібліотека Кременецької „Просвіти” функціонувала значний час і згідно з актом від 4 січня 1921 р. і до початку 1922 р. у ній налічувалося 782 книги, в тому числі новопритриманих – 32 книги на суму 14605 марок. Бібліотекою користувалось більше 30 осіб, котрі за цей період прочитали 223 книжки і заплатили 382 марки [1, арк. 24].

Підкреслимо, що Кременецька „Просвіта” значну увагу приділяла видавничій справі. Видавництво просвітяни розгорнули в напрямках популяризації та призначення для народу видань та їх друк, а також забезпечення дітей шкільними підручниками. Для того, щоб задовольнити попит на українську книгу, Кременецька „Просвіта” значними зусиллями змогла в 1921–1923 рр. налагодити видавництво друкованої літератури. У 1922 р. виходить „Малий Кобзар” Тараса Шевченка, який у наш час є бібліографічною рідкістю, декілька екземплярів якого просвітянин С. Жук подарував селянам після виступу на віче у с. Онишківцях (тепер це Шумський району) [10, с. 55]. Це цінне видання друкувалося у будинку братів Юзефових (центральна частина Кременця) [12, с. 79].

Кременецьким товариством „Просвіта” була здійснена чи не єдина на Волині спроба налагодити випуск періодичного просвітянського видання. Наприкінці 1922 р. група членів товариства задумала видати альманах з літератури і громадянського життя під назвою „Віра”. Після вирішення організаційно-підготовчих справ та питань літературного та фінансового характеру в травні 1923 р. альманах був видрукований. Він мав блакитну обкладинку, був обсягом 40 сторінок, цікавим за змістом, що складався з збірки поезій, спогадів про часи гетьманського повстання, статей на тему громадянської війни, описом козацьких могил під Берестечком, окремих статей про тогочасне становище української інтелігенції, її нагальних проблем тощо. Альманах так і не побачив світу. Напередодні його виходу поліція конфіскувала вже видруковані примірники та розкидала весь набір. Зберігся лише один примірник, що знаходиться у бібліотеці Українського історичного кабінету в Празі. Після цієї невдачі уся видавнича діяльність Кременецької „Просвіти” майже припинилась [10, с. 55].

В архівних документах збереглося декілька книжечок, виданих для дітей: вірші, казочки, невеликі оповідання. Ці книжечки розповсюджувалися, а виручені за них гроші передавалися на допомогу сиротам або ж багатодітним родинам. Серед популярних видань були твори Х. Майстренко «Рукавичка», А. Животка «Снігова баба», «Весняночка», «Одної ночі». Дані твори виходили на світ у друкарні В. Цвіка [12, с. 79].

Багато зусиль докладалося до поширення книжок і створення бібліотек під егідою „Просвіти” у селах і містах Кременеччини. Зокрема, у селі Попівці у 1925 році відкрито читальню, якою організувалися колядки, за рахунок проведених Різдвяних свят проведено Шевченківське свято, за

зароблені гроші придбали книжок на власну бібліотеку. Відповідно, такі свята проводилися щорічно, і вже у 1928 році бібліотека складалася з 178 томів, вартість яких сягала 61709 зол. [2, арк. 1]. Також 3 серпня 1925 року відкрили бібліотеку в с. Шпиколоси Білокриницької гміни в помешканні Антона Братанюка під відповідальність Панька Рамського [6, арк. 2-3]. При читальні діяв гурток, який тимчасово ділився на дві секції: співочу (Пігасько Рамський – голова) та драматичну (А. Сопіга – голова). Вони просили Повітове Товариство „Просвіти” залишити 50 % членського внеску для потреб читальні, тому що матеріальний стан не дозволяє проводити культурно-освітню працю [6, арк. 13]. До складу Ради читальні у селі Шпиколоси входили: голова ради – Панько Рамський, скарбник – Анорін Сопіга, секретар – Сільвестр Братисюк, кандидат – Пігасько Рамський. До складу ревізійної комісії входили: голова комісії – Рамський Канон, члени – Карпо Сопіга та Надин Братисюк, кандидат – Євгенія Січковська. До речі, список членів читальні складається з 23 чоловік [6, арк. 23]. Важливим було те, що читальні опікувалися найближчими селами, у яких не було жодних ознак просвітнього життя [5, арк. 4].

Рада товариства займалася закупівлею книжок, більшість з яких було продано школам, при цьому їм надавали певну знижку. Таких книжок було відпущено більш як 500 тисяч [1, арк. 25]. Українознавство на думку діячів „Просвіти”, мало бути основою самовиховання молоді, воно мало на меті збільшення знань, зростання патріотичних настроїв населення.

У Почаєві йдучи на зустріч вимогам своїх членів у розвитку їх духовних потреб, рада товариства з запасу книжок, що були у власній книгарні, сформувала 35 бібліотек загальнодоступного і популярно-наукового змісту, які пропонувала читальням придбати у власність за готівку. При цьому ціни на книжки знижувалися від 10 % до 40 %. Коли читальні ці бібліотечки розкупляли, то цим досягалося два завдання; тому що просвітяни матимуть свіжий запас книжок для своїх духовних потреб і в книгарню надійдуть кошти, що уможливлять придбання нових книг і поширення їх поміж українським громадянством [4, арк. 56].

Бібліотека-читальня Кременецька „Просвіти” налічувала до двох тисяч назв: література, поезія, дитяча й драматична література, дещо з історії, економіки, публіцистики й критики. А. Животком була створена редакційна колегія для видання дитячої літератури, до її складу увійшли В. Біднов, відомий вчений та місцевий вчитель В. Дорошенко. У цей період видається ряд книжок для дітей, зокрема, „Одної ночі”, „Снігова баба”, „Весняночка”, „Сонечко”, також з’являються публікації на тему виховання дітей у періодиці того часу [11, с. 2-3]. В міру можливості поповнювалася й іншими виданнями, хоч в останні часи, з огляду на страшну дорожнечу книжок та брак коштів це було неможливим. Засоби на розширення книгарні абсолютно вичерпані, а свіжі кошти поступали дуже мляво. Користування книжкою було безкоштовне, контингент читачів переважно учні українських шкіл, просвітяни міста Кременця й повіту. Кожний член має абонентну картку. Щорічно Рада Товариства організувала „місяць української книжки”. Населення з зацікавленням читало українські видання. У бібліотеках влаштовувалась низка публічних лекцій для дітей та молоді. Для дітей було прочитано „Лиса Микиту” Івана Франка, для молоді, що живе і працює переважно поза стінами місцевих шкіл, було прочитано цикл лекцій з історії України, починаючи з початків козацького руху аж до 1914 р. Лекції викликали зацікавлення з боку слухачів [3, арк. 55-57]. Також, відвідувачами були прочитані доповіді на теми: „Життя Тараса Шевченка”, „Творчість Тараса Шевченка”, „Кирило-Мефодіївське братство”. Ця освітня праця безперечно була б розвинулась широко і мала б позитивні наслідки, але її прийшлося раптово припинити з огляду на несприятливі умови і переслідування польської влади [3, арк. 58]. Зазначу, що польська адміністрація всіляко перешкождала такій діяльності просвітян.

Досить сталі зв’язки Кременецького товариства були налагоджені в справі замовлення книг у Львівської „Просвіти”, яка, крім продажі, деякі книги дарувала. Як бачимо, С. Жук, який відповідав за бібліотеку товариства, не раз замовляв книжки у Головному товаристві, при цьому обіцяючи, зокрема, що правління Кременецького споживного кооперативу товариства своєчасно сплачуватиме за бібліотеку, яку набуває. Замовляли книги і для сільських читалень, наприклад, для с. Млинівці. У Центральному державному історичному архіві у м. Львів зберігається лист такого замовлення з підписом Семена Антоновича. Також збереглась копія листа С. Жука до п. Демида в Празі. В ньому він пише, що 20. III. 1924 р. в Здолбунові відбулась кооперативна нарада, на якій було порушено питання про те, кому мають належати книжки, які в свій час було передано Волинській кооперації. Семен Антонович наполягав, щоб О. Демида посприяв передачі книг, які він залишив „Просвітам”

Волині. Семен Антонович сподівався, що якась частина цих книг поступить у розпорядження Кременецької „Просвіти” [10, с. 56].

Важливо, що до Кременецького Товариства „Просвіта” щоденно надходили нові газети й журнали. Основними центрами видання української преси в міжвоєнний період були Луцьк, Рівне, Холм, Пінськ, Кременець, Дубно [14, с. 5]. З газет популярними були: „Діло”, „Український голос”, „Земля й Воля”, „Молода громада”, „Українське життя”. З журналів: „Літературно-науковий Вісник”, „Світло”, „Нова Україна”, „Будяк”, „Письмо з „Просвіти””, „Соціалістична думка”, „Стерні”. Відвідували читальню-бібліотеку в середньому – 9 осіб, а деякі дні відвідування становило 10-17 осіб [1, арк. 114].

Канцелярія товариства мала для продажу такі книжки, котрі користувалися завжди попитом: М. Грушевського „Історія України” – 1 зол. 00гр., „Всесвітня історія” ч.1. – 1 зол. 20 гр., „Всесвітня історія” ч.2. – 2 зол. 00 гр. Даймер „Німецька кооперація” – 0 зол. 60 гр. Вандервельде „Нейтральний і соціально кооперативний рух” – 0 зол. 60 гр. Ціни на зазначені книжки дуже доступні і нижче ринкових. Рада Товариства пропонувала їх набути читальням які приступали до започаткування власних бібліотек [7, арк. 28].

Основним напрямком діяльності „Просвіти” від початку й до кінця залишалося книговидання. Приступаючи до видання книжок для народу, необхідно було вирішити питання тематики та правопису, а також стиль викладу матеріалу. Загальні положення не викликали сумнівів, але труднощі були у відсутності людей, котрі вміли б викладати популярно. Та все ж головним недоліком в організації видавничої діяльності „Просвіти” була відсутність планової системи видання книжок.

Товариство мало право організувати Читальні „Просвіти”, які мали проводити курси для неписьменних, публічні читання, вечорниці, ставити театральні вистави, допомагати в роботі. Контролювати діяльність читалень повинні філії „Просвіти”. Влада теж здійснювала контроль за діяльністю читалень, до речі, їх реєстрація здійснювалась у повітовому старостві.

Отже, видання і розповсюдження популярних, написаних зрозумілою для широких верств українського народу книжок та часописів його рідною мовою та створення читалень-бібліотек були найбільш ефективним інструментом просвіти народу, пробудження його національної самосвідомості. Товариство «Просвіта» намагалося забезпечити українців літературою, зміст якої був різноманітним і розширював світогляд народу.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.) Ф. 348. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 116.
2. Держархів Тернопільської обл. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 3.
3. Держархів Тернопільської обл. Ф. 348. Оп.1. Спр. 25. Арк. 74.
4. Держархів Тернопільської обл. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 122.
5. Держархів Тернопільської обл. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 14.
6. Держархів Тернопільської обл. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 66. Арк. 217.
7. Держархів Тернопільської обл. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 81. Арк. 28.
8. Зуляк І. Читальні „Просвіти” Західної України у міжвоєнний період: завдання і програма освітньої праці. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль. – 2003. – Вип. 2. С. 100-109.
9. Павлюк І. Хрестоматія української легальної преси Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917-1939, 1941-1944 рр. – Луцьк: ПВД „Твердиня”, 2005. – 428 с.
10. Скакальська І. Українська еліта Волині першої половини ХХ ст.: нариси життя та діяльності: Монографія. Тернопіль: Астон, 2012. – 180 с.
11. Животко А. Наші найменші. Українське життя. – Луцьк. – 1922. – Ч. 17. – С. 2-3.
12. Чернихівський Г. І. Кроєм'яничина історичне та літературне краєзнавство. – Кременець, 1992. – 104 с.

УДК 94(477.82)«192/193»:061.2:008:37

Олександр Панасюк

Просвітянський осередок в Олиці (20-30-ті рр. ХХ ст.)

У статті здійснено спробу проаналізувати діяльність олицької філії Луцької повітової «Просвіти» в 1926 – початку 1932 рр.. На основі аналізу доступних матеріалів виокремлено основні напрямки роботи просвітян. З'ясовано, що в умовах мультиконфесійності міста основним її завданням було – популяризація надбань